

States Army Command and General Staff College, 1996. – 54 p.
12. Grime W.C. Heavy Artillery: Military Operations in Urban Terrain (MOUT) / Wayne C. Grime. Fort

Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, 1999. – 72 p.

УДК 327

Гарбар О. О.

Київський національний
університет культури і мистецтв

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ» ТА ЧИННИКИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Розглядаються структуроутворювальні фактори, що впливають на формування, розвиток, змінність та визначення національних інтересів держав, котрі існують у системі міжнародних відносин. Сформовано перелік найбільш суттєвих чинників, які впливають на державні інтереси. Доводиться, що поняття «національні інтереси» є змінним та анархічним за своєю природою, особливо під час процесу глобалізації, яка ще більше взаємопов'язує всі компоненти в системі міждержавних відносин. Пропонується нове визначення терміна «національні інтереси», виходячи з його комплексного розуміння.

Ключові слова: національні інтереси, система міжнародних відносин, історична епоха, глобалізація, вплив на державу.

Гарбар А. А.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРЕСЫ» И ФАКТОРЫ ИХ ФОРМИРОВАНИЯ

Рассматриваются структурообразующие факторы, влияющие на формирование, развитие, переменность и определение национальных интересов государств, существующих в системе международных отношений. Сформирован перечень наиболее существенных факторов, влияющих на государственные интересы. Доказывается, что понятие «национальные интересы» является переменным и анархическим по своей природе, особенно во время процесса глобализации, которая еще больше взаимосвязывает все компоненты в системе межгосударственных отношений. Предлагается новое определение термина «национальные интересы», исходя из его комплексного понимания.

Ключевые слова: национальные интересы, система международных отношений, историческая эпоха, глобализация, влияние на государство.

Garbar A.

THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF «NATIONAL INTERESTS» AND FACTORS OF THEIR FORMATION

The author considers the aspects and structure-forming factors affecting the formation, development, variability, and determination of national interests of the states that exist in the system of international relations. The author formed a list of the most significant factors influencing the state interests. It is proved that the concept of «national interests» is variable and essentially anarchic, especially in the process of globalization, which interconnects all the components in the system of interstate relations even more. The new definition of the term «national interests» was proposed on the basis of its comprehensive understanding.

Key words: national interests, system of international relations, historical era, globalization, influence on the state.

Актуальність дослідження зумовлена існуванням багатовекторного та різновимірного впливу на національні інтереси держав з боку багатьох факторів і процесів. Така ситуація суттєво ускладнилася у зв'язку зі стрімким розвитком глобалізації, котра спричинила формування широкого кола взаємозв'язків між структурними компонентами системи міжнародних відносин, до яких входять і держави, що значно ускладнює ідентифікацію сутності формування, розвитку та визначення державних інтересів.

Категорія національних інтересів була досліджена такими зарубіжними спеціалістами у сфері міжнародних відносин, як Г. Моргентау, З. К. Бзежинський, Г. А. Кісінджер, Р. Арон та ін., котрі у своїх працях вказували на те, що основними категоріями національного інтересу виступають самозбереження держави та накопичення «могутності» в широкому розумінні цього слова.

Не менш важливий внесок в практичну розробку поняття «національні інтереси» зробив Н. Макіавеллі, котрий вкладав в нього головні цілі, розумний баланс у внутрішній і зовнішній політиці, а прагматизм і збереження суверенітету визначав як базові основи існування державності.

На пострадянському просторі темою визначення структури та змісту національних інтересів займалися П. А. Циганков, К. С. Гаджієв, М. Н. Казакова, М. А. Сісенбаєва, М. В. Юрченко, М. В. Лоскутова і багато інших.

Попри наявні здобутки у комплексному розумінні національних інтересів держави, ця тема, однак, потребує подальших наукових пошуків.

Метою статті є визначення чинників, котрі впливають на формування національних інтересів держав у системі міжнародних відносин та надання терміну «національні інтереси» якомога чіткішого розуміння, виходячи з факторів, що мають вплив на його утворення й змінність.

У сучасній політологічній думці під національними інтересами прийнято розуміти: «стратегічно важливі цілі, що їх ставить перед собою кожна держава, і засоби, за допомогою яких вона розраховує їх досягти» [1, с. 5]. Або ж: «інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом» [2, с. 451].

Таке визначення не є єдиним в науковому середовищі та вичерпним за своєю суттю,

хоча й дає доволі зрозуміле тлумачення терміна.

Варто відмітити той факт, що термін «національні інтереси» з'явився у нас завдяки англійській політологічній літературі, в котрій він визначається як «державний інтерес». Проте особливих відмінностей в обох термінах немає, адже різниця в назвах зумовлена тим, що в англійській мові, до речі, як і в інших мовах романо-германської групи, термін «національний» не має чітко вираженого етнічного значення [3, с. 112]. Більш того, якщо все ж таки погодитись з тим, що певна різниця присутня, то варто вказати на те, що обидва поняття несуть у собі однакові складові та взаємодіють з однаковими факторами, про що докладніше буде вказано далі.

У 1935 р. термін «національний інтерес» було вперше включено в «Оксфордську енциклопедію соціальних наук», тобто відтоді він увійшов у науковий обіг. Пріоритет у розвитку цього поняття належить двом американцям, а саме: теологу Р. Нібуру та історика Ч. Бірду [4, с. 14].

Водночас повне й вичерпне загально-визнане визначення поняття «національні інтереси» як для певної держави, так і загалом, дати доволі важко, головним чином через «...багатогранність і рухливість цього поняття...» [5, с. 67]. Подібну думку ми можемо побачити й у Р. Арона, котрий відзначає, що «розмаїття конкретних цілей-завдань і кінцевих цілей-завдань не дало б нам змоги сформулювати раціональне визначення «національного інтересу» навіть у тому випадку, коли він не містив у самому собі неоднозначності, яку можна ототожнити з неоднозначністю колективного інтересу в економічній науці» [6, с. 183].

Формуються національні інтереси протягом історичного розвитку держави, котра являє собою суб'єкт міжнародного права [7, с. 128] та є складовою частиною системи міжнародних відносин, під впливом якої перебуває і яку водночас формує, а також так чи інакше впливає на неї.

Виходячи з цього, національні інтереси, як такі, являють собою багатоскладове поняття, рівень, місце і значення якого безпосередньо залежать від умов та обставин, в яких знаходиться держава, що відіграє вирішальну роль в їх визначенні, практичній реалізації, захисті та розвитку.

Важливою проблемою лишається й правильне визначення національних інтересів певної держави. З цього приводу цікавою є думка американського спеціаліста в галузі

міжнародних відносин Джеймса Розенау, котрий стверджував: «...визначення національного інтересу ніколи не може бути нічим іншим, як системою умовиводів, що виходять з аналітичної та ціннісної бази політики» [8, с. 58].

Це судження дає можливість зробити ряд певних висновків. По-перше, визначення національних інтересів залежить від якості політичної системи, а точніше, від його аналітичного апарату, котрий, умовно кажучи, визначає цілі та засоби їх досягнення. По-друге, бачення національних інтересів формується діючими ідеями та цінностями, що домінують у політичній системі та відбивається на трактуванні політичної дійсності й встановленні певних пріоритетів.

У широкому розумінні національні інтереси не мають постійного характеру, можна стверджувати, що вони певною мірою анархічні, адже їх виникнення неможливо контролювати повною мірою, вони залежать не тільки від дій самої держави, але й від ряду інших факторів впливу, котрі виступають, так би мовити, формуючими чинниками, що є змінними за своєю природою.

Зокрема, до таких чинників ми можемо віднести:

- розвиток міжнародної системи, її стан і вплив, котрий вона чинить на державу;
- географічне розташування країни;
- конкретні дії й цілі інших акторів міждержавних зносин та методи їх реалізації;
- наявність або відсутність тих чи інших природних ресурсів;
- вага та місце країни, яке вона посідає в міжнародному співтоваристві;
- національно-культурні традиції і так далі [9, с. 132].

До вказаних факторів, які впливають на національні інтереси, важливо додати найбільш впливовий та узагальнюючий. Таким фактором, на нашу думку, є історична епоха, яка являє собою «найбільшу одиницю історичного часу, що позначає тривалий період людської історії, котрий відрізняється певною внутрішньою зв'язністю і тільки йому властивим рівнем розвитку матеріальної і духовної культури» [10, с. 420]. Саме історична епоха чинить найбільш вагомий вплив на сутність національних інтересів кожної держави. Адже кожний етап історичної епохи виражається в структурній зміні відповідних факторів. У світлі цього доречно було б вказати на американського соціолога-теоретика Т. Парсонса, котрий виділив наявність функціональних підсистем, що є складовими

соціальної системи, без яких суспільство як таке функціонувати не може. А саме: економіку, політику, культуру та сім'ю [11, с. 128]. Хоча така класифікація значною мірою відноситься до соціологічної думки, на наше переконання, такий розподіл дозволяє нам визначити частину ключових факторів, що виникли за час існування людства. Адже соціальна система є продуктом певного історичного періоду, а наведені фактори являють собою його невід'ємні складові, котрі тим чи іншим способом формують національні інтереси та здійснюють різнобічний вплив на них.

Історично зумовлений розвиток кожної з наведених підсистем створює нові види інститутів, які мають забезпечувати реалізацію відповідних функцій у суспільстві, що, в свою чергу, є ключовою складовою держави.

Якісний розвиток інститутів і підсистем впродовж історії людства сприяв переформатуванню способу життя, тобто глобальним змінам у суспільстві, котрі, на нашу думку, цілком можна називати єдиним поняттям – «еволюцією суспільства».

Еволюція суспільства як така пройшла декілька етапів свого розвитку, класифікувати котрі можна по-різному. Щодо поглиблення цієї тези доволі цікавою є класифікація соціолога та футуролога Елвіна Тоффлера, який у своїй праці «Шок майбутнього» виділяє такі періоди: аграрний, індустріальний та постіндустріальний. Розвиток науки і техніки, на його думку, здійснюється хвилями [12, с. 27]. Поняттям «хвиля» Е. Тоффлер описує суттєве науково-технічне зрушення. Таким зрушенням, наприклад, свого часу був промисловий переворот. Зрушення, які пережило людство на різних етапах свого життя, кардинально змінили існування людей та створили нові умови в різних сферах людської життєдіяльності, на які ми вже вказували на прикладі класифікації Т. Парсонса, хоча, варто коротко описати їх.

Перший з них – економіка, саме завдяки розвитку економіки, котра вплинула на методи та спосіб праці, якість і кількість виробництва, відіграла і відіграє ключову роль в створенні та поширенні нових технологій, людство змогло досягнути того рівня життя та прогресу, який ми наразі маємо. Економіка забезпечує людей матеріальними умовами існування, продуктами харчування, одягом, житлом та ін. Загально-відомо, що начасі національні інтереси підпорядковані торгівлі та технологічно-

економічному розвитку, прогрес яких є основою стабільного існування будь-якої держави.

Не менш важливою є політика, котра визначається як «особлива діяльність по управлінню державою, суспільством, організаційна і регулятивно-контролююча сфера суспільства, що здійснює управління економічною, правовою, соціальною, культурною, релігійною сферами, та ін» [13, с. 532].

Виходячи з наведеного визначення, можна стверджувати, що основна мета політики – забезпечення управління та контроль над важливими суспільними процесами. У світлі цього неможливо не сказати про те, що ефективно політичне управління являє собою основу забезпечення національних інтересів як на визначальному, так і на практичному етапі їх реалізації. Ефективність і якість політичної системи одночасно забезпечує як внутрішню стабільність, так і ефективність зовнішніх зносин, що дозволяє державі отримувати більш широкий інструментарій задля забезпечення власних потреб та досягнення поставлених цілей.

Культура, як її розглядав американський антрополог М. Херсковіц, являє собою «суму поведінки і способу мислення, що утворюють дане суспільство» [14, с. 35].

Виходячи з цього, ми цілком можемо стверджувати, що культура виявляється, перш за все, в мисленні та способі життя. Цей факт, безумовно, накладає свій відбиток на форму національних інтересів тієї чи іншої країни, що відображається у світосприйнятті, частиною якого є вироблення власної ідеальної моделі державності та способу її формування. До того ж, культура стійко пов'язана з формуванням нації та з почуттям самоідентичності, котрі своєю чергою слугують основою суверенітету. Поза культурою народи розпадаються та припиняють своє існування [15, с. 56]. Інакше кажучи – втрачають свою унікальність.

Сім'я ж, хоч і формується під впливом тієї чи іншої культури, але, на нашу думку, її потрібно розглядати як окрему одиницю впливу, перш за все, тому, що вона виконує декілька важливих функцій. Перша з них – демографічна, адже сім'я бере безпосередню участь у відтворенні населення. Наступною функцією є соціалізація, яка забезпечує навчання дітей соціальним нормам, тобто те, що можна назвати вихованням, за допомогою якого, культура суспільства передається від покоління до покоління [16, с. 132].

Таким чином, сім'я слугує базовою основою в підтримці держави, а її захист, як одного з формуючих чинників національного інтересу, має бути одним із ключових завдань країни.

Усі зазначені фактори є універсальними для кожної з держав на світовій арені. Різниця полягає лише в тому, наскільки домінуючий вплив створює той чи інший із них на певну державу та сприяє прогресу. Багато що залежить від того, чому в системі цінностей держава надає пріоритет, а що в ній ставить на другорядні позиції. Всі названі нами чинники пройшли через певний етап еволюції. Загалом перелік можливих факторів впливу на державні інтереси величезний, ми виокремили ті, котрі були і лишаються одними з найбільш вагомих та слугують джерелом для інших, менш вагомих факторів.

Важливо відмітити й змінність факторів. Тобто можливість впливу на існуючий фактор тим чи іншим способом. Такі впливи, на нашу думку, ми можемо умовно розділити на такі підгрупи:

- внутрішні – вплив на фактори здійснює держава шляхом прийняття політичних рішень, реформ та інших подібних дій;

- зовнішні – вплив по відношенню до факторів, котрі функціонують в певній державі, в такому разі, здійснюють інші суб'єкти міжнародних відносин;

- прогресивні – певні дії держави щодо факторів, котрі привели до позитивних зрушень чи процесів. Такими діями може бути боротьба з тероризмом, яка, в свою чергу, має своїм наслідком відновлення стабільності в певній державі чи регіоні, або соціально-політичні та економічні реформи, що принесли позитивний результат та зміцнили позиції держави на міжнародній арені;

- деструктивні – спроба впливу, або її відсутність, принесла шкоду державі. Це можуть бути невдалі реформи, відсутність боротьби з корупцією, слабка політична воля і т.д. Варто вказати на те, що позитивні й деструктивні впливи можуть відбиватися на певній державі завдяки діям інших суб'єктів міждержавних зносин, а також мати різний масштаб: глобальний чи регіональний.

Проаналізувавши всі описані вище фактори, ми можемо спробувати дати визначення поняттю «національні інтереси» самостійно.

На нашу думку, національні інтереси це – багатоаспектне, різнобічне, нестійке поняття, формування та розвиток якого перебуває під впливом різних факторів, вага яких різниться залежно від характеру

складових, що містить та чи інша держава у собі, та є причиною її дій, що носять як внутрішньополітичну, так і зовнішньополітичну спрямованість, головна мета якої складається з двох базисів, перший – досягнення поточних цілей, що є змінними за своєю природою, та примноження певного потенціалу, другий – більш стійкий і є домінуючий, це – забезпечення існування держави як такої.

Як бачимо з викладеного вище, конкретизувати та чітко визначити національні інтереси як такі та певної держави, зокрема доволі складно через низку змінних факторів, котрі безперервно вносять свої корективи у формування та розвиток державних інтересів, ставлять перед країною нові цілі та завдання. Більше того, існуючі процеси ще більш ускладнюються глобалізацією, адже вона створює тісні взаємозв'язки між наявними факторами, що робить процес комплексної ідентифікації національних інтересів досить складним та непостійним, що в свою чергу, потребуватиме постійних наукових пошуків з боку дослідників для подальшого опрацювання зазначеної теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аманмырадов Нурберды Аманмырадович. Источник и движущая сила международных отношений / Нурберды Аманмырадович // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Вип. 15: зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 128–132.
2. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.
3. Медвідь Ф. М., Буга Р. І. Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (голов. ред.) та ін. – К.: МАУП, 2001. – Вип. 3(26). – К.: ДП Вид. дім «Персонал», 2010. – С. 112-117.
4. Чмыхало А. Ю. Социальная безопасность: Учебное пособие / А. Ю. Чмыхало – Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 168 с.
5. Шаховская Л. С. Элементы и структура национальных интересов страны / Л. С. Шаховская, И. В. Днепровская // Известия ВолгГТУ. – 2006. – С. 65-69.
6. Літвін Л. Національні інтереси: сутність та основні підходи до визначення / Л. Літвін // Науковий вісник. – 2014. – № 1. – С. 180-191.
7. Аманмырадов Нурберды Аманмырадович. Источник и движущая сила международных отношений / Нурберды Аманмырадович Аманмырадов // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Випуск 15: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 128–132.
8. Трухачёв В. В. Национальные интересы: теоретический дискурс проблемы. / Владимир Владимирович Трухачёв // Вестник РУДН. Серия: Политология. – 2010. – №1. – С. 53-65.
9. Улитин Р. Р. Соотношение понятий «национальный интерес» и «национальная безопасность» в трудах западных и отечественных исследователей / Р. Р. Улитин // Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. – 2003. – №1. – С. 129-137.
10. Никитина И. П. Философия искусства: учеб. пособие / И. П. Никитина. – 3-е изд., испр. – М.: «ОМЕГА-Л», 2010. – 559 с.
11. Дворецька Г. В. Соціологія: навч. посібник / Г. В. Дворецька. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
12. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. - М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 557 с.
13. Енциклопедичний словник з державного управління: довідк. вид. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 819 с.
14. Herskovits, M. Cultural Anthropology [Text] / M. Herskovits. – N.Y., 1955. – P. 351.
15. Юферов Б. А. Культура как необходимость / Б. А. Юферов // Человек в мире культуры. – 2012. – №2. – С. 54-58.
16. Алексеева О. Соціально-педагогічний аспект феномену «традиція» / О. Алексеева // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 130-136.